

Паліна
Качаткова

ПІСЬМЕННІЦА ЦІ ВАР'ЯТКА?

Качаткова

92

Я задумалася: калі я першы раз у жыцці сустрэла дзяўчыну, якая бы любіла літаратуру і не толькі чытала, але і пісала літаратурныя творы? У школе, сярод вучаніц нашай паралелі не было дзяўчат, якія пісалі прозу, вершы; не было нават тых, хто пісаў бы ўзнёслыя сачыненні на вольныя тэмы. І сачыненні на вольныя тэмы ў нашай школе не пісалі, а толькі тэматычныя — па творах класікаў. Дзяўчаты, якія вучыліся ў нашай школе, у асноўным займаліся матэматыкай, а самая лепшая мая сяброўка з класу была кандыдатам у майстры спорту па шахматах. Не было ў нашай школе ні літаратурных гурткоў, ні паэтычных вечароў, за выключэннем абавязковых, па святах, дзе пафасна чыталі фрагмент верша Эдуарда Багрыцкага «Смерць піянеркі», ды чыталі не тую частку, дзе пра смерць, а тую, дзе «Нас водила молодость в сабельный поход, нас бросала молодость на кронштадтский лед». Усе некрафільскія моманты пра «смертний огонек» з верша выкідаліся, каб не напалохаць жывых піянераў 1970-х.

Упершыню дзяўчыну, якая бы дэкламавала верш па ўласнай волі, я ўбачыла ў 1978 г. Гэта быў верш Максіма Багдановіча. Дэкламацыя адбывалася ў пад'ездзе дома 106 па вуліцы Савецкай у Гомелі. На сёмым, апошнім, паверсе. Мне прачытала яго суседская дзяўчынка. Мы сядзелі на прыступках, якія вялі на гарышча. І Лена (тады амаль усе дзяўчынкі былі альбо Лены, альбо Наташы) сказала, што зараз прачытае мне верш, сказала, што ён па-беларуску, але хай мяне гэта не бянтэжыць, бо хаця звычайна беларускія вершы «непрыгожыя» (быў тады ўстойлівы стэрэатып пра беларускае

як пра другаснае, няякаснае), але гэты верш — выключэнне. Яна прачытала мне верш «Слуцкія ткачыкі». Сяброўка была старэйшая, у школе мы пакуль не праходзілі Багдановіча — па праграме не дайшлі. 1978 г. Мы жылі ў Гомелі ва ўніверсітэцкім гарадку ў доме для выкладчыкаў і студэнтаў. Сяброўка Лена жыла з маці і айчымам, які разводзіў птушак. Іх у яго было больш за 30, і яшчэ ў яго атрымалася «пажаніць» зябліка і канарэйку. Птушка, якая атрымалася ў выніку, то спявала, як канарэйка, то пранізліва рыпела.

Пасля школы быў філфак... Там я пабачыла дзяўчат, якія пісалі вершы — пра вайну, пра каханне, пра будучыню грамадства (камунізм) і пра прадучванне ўласнай будучыні («усё ў мяне наперадзе»). Наш курс на філфаку быў з 125 чалавек, з іх 11 хлопцаў. «У нас хлопцаў мала, затое яны ўсе паэты», — падкрэслівала ўніверсітэцкае начальства. Такім чынам слова хлопец рабілася якаснай адзнакай. Хаця не ўсе, далёка не ўсе яны былі паэтамі.

А ў Доме літаратараў я пабачыла маладую пісьменніцу — Хрысціну Лялько, яна сядзела перада мной на адной з вечарын у Каміннай залі і размаўляла з жывым класікам — Янкам Брылём. Падчас вучобы на філфаку я напісала першае апавяданне і адразу з рэцэнзіі на яго даведалася пра сваю неадэкватнасць. Аповяданне мела назву «На вакзале». Перакажу змест — юнак-студэнт прыязджае зімой ў родны горад (гэта Гомель). Галоўным героем абраны ўсё ж юнак, бо ўсе мае любімыя літаратурныя героі былі мужчынамі, а жаночыя персанажы былі для мяне не вельмі прывабнымі — яны звычайна выконвалі дапаможныя функцыі ці былі пасіўнымі (у лепшым выпадку паміралі ад сухотаў і выціскалі слязу ў чытача). Такім чынам, галоўным героем першага апавядання стаў юнак, які прыязджае ў Гомель, прыходзіць у пустую кватэру бацькоў (а наша кватэра была пустая ў 1985–1987 гг., бо бацькі мае жылі і працавалі ў Празе). Ноччу ў кватэры раздаецца званок у дзверы, герой адчыняе, бачыць незнаёмую жанчыну сталага веку, якая паведамляе яму, што памерла жанчына — называе яе імя — Лідзія Адольфаўна... і сыходзіць. Герой згадавае, што ўжо чуў гэта імя, але ніяк не можа згадаць, хто гэта жанчына, ці то радня далёкая, ці то даваенная сяброўка бабулі. Ён не ведае, што рабіць з інфармацыяй пра

смерць жанчыны, але пасля вырашае падзяліцца ёй з той сваёй раднёй у горадзе, якую ведае. Зранку ён выпраўляецца ў Залінейны (за вакзалам) раён, ён ідзе па зімовай вуліцы, разглядае ўпрыгожаныя вокны прыватных старых дамоў — было такое мастацтва, калі паміж шыбамі выкладалі вату ў выглядзе снегу і на ёй бітымі ўпрыгожваннямі ад ялінак, шышкамі і пацеркамі выкладвалі розныя рознасці — было на што паглядзець. І вось герой прыходзіць у дом сваёй радні, дзе жыве вельмі шмат катоў — яны паўсюль, робіць сваё сумнае паведамленне і сыходзіць.

Тэкст быў перададзены ў газету «Беларускі ўніверсітэт» на літаратурную старонку. Пасля я пабачыла рэцэнзію, дзе было сказана, што аўтар неадэкватны. Я здзівілася. А апавяданне вельмі простае, кароткае. І я дагэтуль не разумею, што ў ім вар’яцкага. У 1990 г. апавяданне было надрукавана ў калектыўным зборніку «Перад маімі вачыма».

Гэта быў першы літаратурны досвед і першая адзнака. Пазней я гаварыла з жанчынамі, што пішуць прозу — шмат супадзенняў, напачатку не адна я чула пра неадэкватнасць. Можа гэта звязана з абраным накірункам: маладыя дзяўчаты, якія пішуць вершы сустракаюць большую прыхільнасць, можа таму, што часта іх творчы век кароткі — напісалі пару фэйных вершаў у момант эмацыйнага пад’ёму натхнення, выступілі, атрымалі дэбютныя ўзнагароды і зніклі. Жанчына, якая піша прозу, крочыць іншым шляхам і сутыкаецца з жорскай крытыкай — побытавай і літаратурнай. Рэцэнзіі на прозу жанчын часта накіраваныя не на аналіз твора, а на асобу аўтара з мэтай выбіць з сябе, прабіць «на эмоцыі», давесці да зрываў, да слёз... А чаму? Каб кінупі пісаць? Каб яшчэ раз нагадаць, што «не бабская гэта справа». Ці каб рэцэнзію пачытаў патэнцыйны чытач? Ці з’явіцца ў чытача пасля такіх рэцэнзій жаданне чытаць твор?

Так на энергетычныя, захапляльныя творы з’яўляюцца слабыя з пункту гледжання аналіза, але знішчальныя і агрэсіўныя рэцэнзіі. Яскравы прыклад — тэкст Лады Алейнік «Гульня свядомасці, альбо праблема “тэрміналагічнай

атрыбуцы”¹» пра раман Алены Брава «Менада і яе сатыры»². Крытык бяздоказна абвінавачвае аўтара ў плагіяце і называе «вялікім камбінатарам», які пачынае «скрупулёзна капіраваць паспяховыя ўзоры», бо «яму яшчэ карціць славы, поспеху, пашаны...». Штосьці падобнае адбываецца і ў тэксе (рэцэнзіі?) Маргарыты Аляшкевіч пра маю кнігу «Матылі», з якой я даведался, што «укладальнік кнігі — хітры манюка»³. Мне цікава, і каго на думку рэцэнзентаў спрабуюць падмануць жанчыны-празаікі?

Пісьменнік Адам Глобус напісаў: «Пяць розных жанчын, якія пагарталі ды пачыталі кнігу Паліны “Матылі”, спрабавалі мяне пераканаць, што Поля псіхічна хворая, а яе апавяданні — трызненні самотнай вар’яткі»⁴. Ці гэтыя пяць жанчын рэальнасць, ці выдумка аўтара? Але тут вельмі важна, што да слова *вар’ятка* далучаецца прыметнік *самотная*. І стэрэатып паўстае — пісаць творы можа толькі самотная вар’ятка, у іншых «нармальных кабет» ёсць іншыя, больш вартыя справы. Такі погляд вельмі распаўсюджаны і на побытавым узроўні. Так, мая сяброўка ў лістападзе 2012 г. крычала мне ў трубку тэлефона: «Я не магу дазволіць сабе зачыніцца ў хаце і чытаць кнігі. У мяне іншы лад жыцця. У мяне дзеці».

Калісь у сваім блозе я зрабіла запіс: «У нас жа так — напісаў кнігу мужчына, ён *творца* і паэт, а напісала кнігу жанчына — яна *вар’ятка*». На што тут жа адгукнуўся Адам Глобус: «У нас, калі ты інвалід, жанчына, нацменшасць, гомасексуал, маці-адзіночка, палітвычварэнец, радзімапрадаўца — табой зацікавяцца і будуць прасоўваць на літаратурным рынку. Калі ты нармальны пісьменнік і чалавек з сям’ёй і дзецьмі, кабэ абсеруць усе. І толькі скажы, мне што гэта не так. Заржу»⁵.

1 Л. Алейнік «Гульня свядомасці, альбо праблема “тэрміналагічнай атрыбуцы” (Раман Алена Брава “Менада і яе сатыры”)». *LiveJournal*. 02.06.2009. www.iuzhyk.livejournal.com/61890.html. Гл. таксама: М. Южык. Не будзі ліха пакуль яно ціха, або Майстарства слоўнай эквілібрыстыкі (Брава – Алейнік – Южык, нелюбоўны трохкутнік). *LiveJournal*. 17.04.2010. www.iuzhyk.livejournal.com/84004.html (спасылкі наведаныя 27.11.13.).

2 А. Брава. Менада і яе сатыры // *Маладосць*. 2008. № 9. С. 24–56.

3 М. Аляшкевіч. Страхоці на шпільцы. *Старонка Літаратурнай прэміі імя Ежы Гедройца*. 31.01.2013. www.2013.gedroyc.by/index.php?newsid=18 (наведана 27.11.13.).

4 Адам Глобус. 2012. Паліна і хваляванні жанчын. *LiveJournal*. 10.11.2012. <http://adam-hlobus.livejournal.com/1625159.html> (наведана 27.11.13.).

5 Раней апублікавана: www.kyta-kyta.livejournal.com/227453.html. Зараз гэты блог скасаваны.

І яшчэ апошняя згадка... Летам 1991 г. я працавала ў «Беларускай хатцы» (філія музея Максіма Багдановіча на Рабкораўскім завулку). На той час там працавала Надзея Міхайлаўна, яна была наглядчыцай — прадавала квіткі і глядзела, каб ніхто нічога не скраў. Было ёй за 80 гадоў, усё жыццё яна правяла ў вайсковых гарнізонах, дзе займалася грамадскай дзейнасцю і актыўна ўдзельнічала ў самадзейнасці. Я на той момант была старэйшай навуковай супрацоўніцай. У снежні мусіў адчыніцца цэнтральны музей на Траецкім, таму даводзілася, апрача экскурсій, шмат чытаць і пісаць тэксты. Падчас працы Надзея Міхайлаўна падкрадалася са спіны і казала: «Читает и пишет каждый дурак умеет». Той тэкст я паказала сяброўцы і адной з герайн маіх твораў Віэле Ермаковай і вось, што яна сказала (гэта голас розуму): «"Табе не падабаецца мая музыка, таму што я — негр" — такія асацыяцыі выклікае ў мяне ваш тэкст».

Пагаджуся, што ўспрыманне аўтарак, як вартых меншай павагі і ўвагі, чым аўтары-мужчыны, існуе. Але я ніколі не бачыла, каб гэтае стаўленне да літаратарак, як да «другасных», можна было пераадолець простым на яго ўказаннем. Што патрэбна, запытваю я ў сябе? Чаго не хапае цяпер, каб успрымаць жанчын у літаратуры сур'езна? Бачу прычыну ў тым, што жаночы досвед адрозніваецца ад мужчынскага, а наўздагон за досведам адрозніваецца погляд на свет, мова. І крытыкі, якія звывкліся да мужчын-аўтараў, не разумеюць, не ўмеюць расказаваць сімвалічную мову жаночай прозы. А таму называюць вар'яткамі тых, каго не могуць зразумець, бо для такога разумення ў іх няма кода. Выйсце — працаваць над разуменнем гэтай мовы і аўтаркам, і крытыкам, і чытачам. Але пакуль разумення няма, ва ўсякім разе, ў непасрэдным асяродку. І ў сённяшняй сітуацыі жанчына-празаік асуджана на неразуменне. Каб пісаць у такіх умовах, патрэбна неверагодная адвага, якая мяжуе з апантанасцю. І немагчыма з гэтай нагоды не засмучацца. Так што, пакуль «вар'ятка», на жаль, вельмі праўдападобна.